

A bácsi Vérékép restaurálása

Korhecz Papp Zsuzsanna

Bevezető

E tanulmány a bácsi ferences kolostor ismeretlen szerzőjű Vérékép Szűz Mária kegyképének¹ restaurálásáról szól, mely 2006-ban, az Illyés Közalapítvány támogatásával valósult meg. A restaurálási feladatok, kutatások és munkafolyamatok ismertetése mellett bemutatja a Habsburg Birodalom területén elterjedt, pestis ellen védő, ún. Vérékép ikonográfiai típusába tartozó kegykép eredetét és történetét, amelynek ismerete fontos volt a restaurálás sikeres megvalósulása szempontjából. Egy védett műtárgy restaurálása kapcsán felmerülő gondok, a restaurátor-etika és a szerbiai műemlékvédelem hozzáállásának problémáit is feszegeti az írás. A restaurátorok többsége nem egyetemeken vagy országos múzeumokban tevékenykedik, legtöbbször egy régióban magányosan dolgozik, s imígyen gondolkodik: „sem a törvények, sem a tulajdonos nem követelik meg a kutatásokat, melyeket ráadásul helyben el sem lehet végezni, s anyagi vonzatuk is van, s valójában úgyis csak azt dokumentálják, amit részletes megfigyeléssel egy tapasztalt restaurátor maga is lát”. A restaurátor-etika alapja, hogy hogyan viszonyulunk egy műtárgyhoz, s ma a világhálóval összekötött valóságban elképzelhetetlen úgy restaurálni, hogy nem végezzük el a fototechnikai vizsgálatokat (normál, sűrűfényes, UV, IR és röntgenfelvételek), és nem készítettünk mikroszkópos keresztmetszet-csiszolatokat. A nagyműszeres vizsgálatokhoz is mindig lehet partnert találni, de ez már komolyabb utánajárást igényel. E tanulmány arra is feleletet próbál adni, hogy miként lehet kutatási lehetőségek háttéré nélkül, önmagunk számára és a műtárgyat tisztelőben tartva, az egyetemi tanulmányaink során felállított mércéknek eleget tenni, akkor is, ha bejáródott utak nem állnak a rendelkezésünkre. Mindezt egy levélváltással, vagy egy infra tartományban is működő kamera kölcsönkérésével és a helyi orvosi röntgengéppel meg lehet oldani, csak akarni kell. Természetesen fényképezőgépe és UV lámpája kell legyen minden restaurátornak. A kapott eredmények olyan kérdések eldöntésében tudnak segíteni, melyeket nem lehetett előre látni, s elvégzett munkánkat támogatják, színvonalát emelik minden esetben.

A bácsi ferences kolostor

Bács (Bač) városka a mai Szerb Köztársaság Vajdaság Autonóm Tartomány Bácska nevezetű egységének

dél-nyugati határán fekszik, Horvátországhoz és a Dunához közel. Erről az ősi múlttal rendelkező, mára igencsak elfeledett településről kapta hajdan nevét a történelmi Magyarország Bács-Bodrog vármegyéje. Valaha püspöki székhelyként tartották nyilván, középkori várának romjai, melyek falai között Szent László királyunk tartott országgyűlést, ma is lenyűgöznek hatalmas méreteikkel. E vidék Erdélyhez és más közép-európai vidékekhez viszonyítva nagyon szegény középkori emlékekben, a hódoltság és a felszabadító háborúk, még az alapokat is eltüntették. Ami megmaradt, azt sem kezeli méltóképpen a szerbiai műemlékvédelem, mely mindenkor saját nemzeti múltja emlékeinek felmérését és megőrzését helyezi előtérbe. A bácsi Mária mennybemenetele ferences templom és rendház évszázadok óta állja az idők viharait. Az isten házáat a templomos lovagok építették a 12. században, majd tőlük a ferencesek vették át 1301-ben². Az első rá vonatkozó írásos emlék 1169-ből való. Falain belül ispotály is működött a középkorban. A gótikus szentély és torony ma is látható, a hálóboltozat kögerendái közötti mezők freskóit viszont több évszázados mészréteg fedi. A harangtoronyt és a kolostort 1370-ben újjáépítette Erzsébet királynő. A török időkben dzsámivá alakították. A hódoltság, de leginkább a felszabadító háborúk évtizedei alatt elnéptelenedett vidékre a 17. század legvégén javarészt sokác lakosság telepedik le a boszniai ferences tartomány gradovrhi szerzeteseinek vezetésével. Egészen 1923-ig a Magyar Királyság Kapisztrán Szent János ferences tartományához tartoztak, azóta a zágrábi székhelyű, horvát Cirill és Metód ferences tartomány része. A 18. században kibővítették a főhajót, megépítették az egyemeletes kolostort, és elkészült a templom barokk berendezése³, a magyarországi mesterek által festett mellékoltárképekkel⁴.

2000-ben, amikor a „Barokk utak Magyarországon” projektbe bekapcsolódva a szabadkai Városi Múzeum szakemberei körbejárták és lefotózták⁵ a Vajdaság barokk örökségét, találkozott először a szerző a bácsi ferences kolostor külső folyosóján a tanulmány témájául választott képpel, s úgy érezte, hogy a kifehéredett festményen csak alig sejthető Szűzanya ábrázolás segítséget kér tőle. A kifakult vászonkép előtt még akkor megfogadta – lehet, hogy ez komolytalan hozzáállásnak tűnik, bár inkább sze-

¹ 1722, 143x109 cm, olaj, vászon.

² Sekulić, dr. Ante: Franjevci u bačkom Podunavlju. (Fanjevačka prisutnost u Subotici). 2001. Subotica, pp. 55–56.

³ Cvekan, Paškal: Franjevci u Baču. Virovitica, 1985.

⁴ Korhecz Papp Zsuzsanna: Újjászületések. 2008. pp. 27–33.

⁵ Korhecz Papp Zsuzsanna - Kovacev Ninkov Olga: Barokk a Vajdaságban. Szabadka, 2005.

mélyes elkötelezettségnek nevezhetjük –, hogy megmenti a további pusztulástól, s restaurálja. Ezt elérni azonban korántsem volt egyszerű. Talán az ösztöndíjat, mely a költségeket fedezte sikerült a legkönnyebben, pályázattal elnyerni, viszont a tartományi műemlékvédelemnek nem állt szándékában engedélyezni a restaurálást, annak ellenére, hogy az általa védetté nyilvánított együttesben semmilyen restaurálási tevékenységet nem folytatott, de talán ez is volt a fő oka. A tulajdonos, a ferences rendház is bizonytalan volt, félt a törvényi előírásokat megszegni, de legfőképpen azt nem értette, hogy miért pont ezt a képet szerette volna a restaurátor helyreállítani. Végül is a balkáni hagyományok szerint – más szférák ráhatása után – megadták a restauráláshoz az engedélyt, kikötve a szükséges kutatások sorát, melyeket ők egyetlen esetben sem végeztek el addig és azóta sem. Mindez végsősoron nem ártott a feladatnak, csak a határidők betartását tette lehetetlenné, de végezetül sikeresen zárult a történet, mert a bácsi Vérékép restauráltván oltárra emeltetett újra, sőt szentképet nyomtattak róla, s azóta is folytatódik gyümölcsöző együttműködésünk a ferences rendházzal. Az utóbbi években a szerző három további oltárképet restaurált, melyek esetében minden engedélykérésről eltekintett a tulajdonos.

A festmény ikonográfiai leírása

A Véré Szűz Mária-kegykép eredetileg mellékoltárkép lehetett. A háztörténet megemlíti, hogy a Szűzanya tiszteletére 1722-ben oltárt emeltek, amely az idők folyamán lezajlott átalakításokkal kikerült a templomból, a festményt a kolostor emeleti folyosójára helyezték.

A kép, ritkaságán kívül azért is különleges, mert egy, a Habsburg Birodalom területén elterjedt Véré Szűzanya kegykép-változat típusához tartozik. A vászonhordozójú olajfestményen frontális beállításban, barna háttér előtt láthatjuk Szűz Máriát piros ruhában, betűszimbólumokkal (M – Maria, V – virgo, AVE, I – Isus, PA – Pater) és csillagokkal díszített kék köpenyben, díszes koronával a fején. Előtte a gyermek Jézus áll aranszegélyes zöld ruhában, jobb kezét áldón felemelve, bal kezében írástekerccsel, melyen a következő felirat olvasható: *Ingremio Matris sedet Sapientia Patris*, azaz az Anya ölében ül az Atya bölcsessége. A Szűz homlokán seb, melyből vér csepeg szép arcán keresztül a fiára. A kép alján, a sötét mezőben valószínűleg az eredetét magyarázó felirat volt olvasható készülése idején, e terület azonban a vászonhordozóval együtt még a korábbi szakadások alkalmával megsemmisült. A festményt különleges barokk formájú fekete díszkeret teszi még ünnepélyesebbé (1. kép).

A bácsi festmény a mai Csehország területén, Klatovyban (Klattau) levő, a 17. század közepén készült Szűz Mária-kegykép (2. kép) ismeretlen, valószínűleg magyarországi festő által készített 18. századi másolata. A „Panny Marie Klatovske” (azaz a Klatovy Szűzanya) kegyképet egy olasz származású kéményseprő (Bartolomeo Ricolt) és felesége rendelte meg, s középkori mintára, adományozó

1. kép. A bácsi kegykép restaurálás előtti állapota.

2. kép. A Klatovy-i kegykép.

3. kép. Az eredeti Re-i freskó kegykép.

zókként, a festmény bal és jobb alsó sarkában imádkozva megörökítették magukat a művésszel. A kegyképhez, mint eredetijéhez, a Re-i kegyképhez (Beate Vergina del Sangue – a vérező Szent Szűz), mely román kori, 13–14. századi freskókép, csoda fűződik: 1683-ban, más források szerint 1685-ben vértett a festmény (3. kép)⁶. A Klatovy Szűzanya képmását utólag ráhelyezett aranyozott ezüst, drágaköves korona díszíti, a Kisjézus dicsfényét és nyakszegélyét is ékköves rátét gazdagítja. A festményen látható, hogy eredetileg az előképnek megfelelően szoptatott a Szűzanya, álszeméremből azonban az emlőt átfestették, s a későbbi

⁶ Sölch, Friedrich: Az 500 éves, Rei Vérehulló Madonna magyarországi tisztelete. Budapest, 1994.

4. kép. A pécsi kegykép.

5. kép. A görcsönyi kegykép.

6. kép.
A kunszentmártoni kegykép.

változatok már ily módon ábrázolják. Klatovy kiemelkedő helye a csehországi Mária-tiszteletnek. Magyarországi filiációja: Pécs, Görcsönyben (1700), Kunszentmártonban (4–6. kép), Petőfalvában (Maria-Steinwurf, Kövel dobott Mária), a szegedi Szent Miklós pravoszláv templomban.

A Re-i kegykép két ikonográfiai típust egyesít: a „Bölcsesség széké”-t és a „Szoptató Mária”-t. A Re-i csoda 1494-ben történt, s egyike a legrégebbi hivatalos iratokkal is igazolt Mária-csodáknak: a kövel megdobott kép vérezni kezdett⁷. A csodával egyidőben Bonfini leírása szerint Budán is Szűz Mária-jelenésnek voltak tanúi⁸. A Mária-csodák általában figyelmeztetnek. Ret is sorozatos pestisjárványok és háborúk sújtották a rákövetkező száz esztendőben. A Szoptató Mária legtöbb másolata a 17. és a 18. században készült a nagy pestisjárványok idején, a Habsburg Birodalom területén, az újonnan betelepültek körében, hathatós védelmet remélvén általa. Ők leginkább a hazájukban honos kegyképtípusokról készítették másolatot. A Habsburg Birodalomba és ezen belül Magyarországra zömmel észak-italiai, dél-svájci

építőmesterek és kéményseprők telepedtek⁹. Így történt ez a Morvaországba települő Ricolt, vagy a Budára vándorolt Francin¹⁰ olasz kéményseprők esetében is.

A másolatok természetesen nem helyben készültek, a képtípus kisméretű nyomatok, rézkarcok útján terjedt. Ezek magukon viselik az eredeti kép általános vonásait, egyes részleteikben azonban, de legfőképpen stílusukban, különböznek az eredetijüktől. Az eredeti kép román kori, a másolatok koruk stílusát tükrözik, és nyilvánvalóan rájuk nyomja bélyegét alkotójuk kifejezőkészsége, művészi érzéke.

A kép restaurálása

A műtárgy hordozója egy darabból álló, kézzel szőtt lenvászon, melyet a facsapokkal összeerősített, nem ékelhető vakkeretén készítettek elő, alapoztak le vörös tónusú, enyves, ún. bóluszos krétaalapozással (7–8. kép). A vászonkötéssel szőtt hordozót, melynek szálsűrűsége négyzetcentiméterenként 12 lánc, 10 vetülékfonal, nagyfejű, kovácsoltvas szögekkel rögzítették. A hátoldalt barnás anyaggal kenték át, a hasadásokat és hiányokat korábban többször foltozták, mely foltok leestek és a kép hátoldalán tömörültek. Az 5 cm széles lécekből összeállított, rovarkárosodott vakkeret és a díszkeret megjelenésük alapján fenyőfából készültek. A rossz őrzési körülmények – külső folyosó, vízfolyás, denevérek – az alapozás és festékréteg repedezettségét, kagylósodását, pergését, kifehéredését-opálosodását okozták (9. kép). A festett felület mintegy 15–20%-a megsemmisült. A restaurálást különböző, akkor Szerbiában elérhető anyagvizsgálatok előzték meg: roncsolásmentes fototechnikai (normál-, sűrű-, lumineszcens- és röntgenfelvételek) és a tárgyból vett minták mikroszkópos keresztmetszet-csiszolatainak normál és UV megvilágításban történt vizsgálatai. A kémiai vizsgálatokat oldhatósági tesztek képviselték.

A sűrű felvételeken kifejezésre jutottak a hordozó deformálódásai. Az UV megvilágítással készült lumineszcens felvételen a teljes felület erőteljes lumineszkálása nem mutatott átfestéseket, egyedül a sötéten megjelenő betűk miatt lehetett arra következtetni, hogy azok aranyozással készültek, viszont ezt a mikroszkópos keresztmetszet-csiszolatok vizsgálata¹¹ megcáfolta. A röntgenfelvé-

⁷ A csoda bővebb leírását lásd: <http://www.mariadinazareth.it/Immagine%20lacrimazione/re.htm> (Köszönet dr. Csizmár Oszkárnak az olasz fordításért.), Korhecz Papp Zsuzsanna: A bácsi Vérkép, Bácsországi Szabadka, 2006.

⁸ Jordánszky Elek: Magyar Országban s az ahoz tartozó részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása, Posenban. 1836 (faksimile kiadás, Budapest, 1988).

⁹ Szulovszky János: Füstfaragók. Debrecen, 1992.

¹⁰ A legelső magyarországi Vérző Szűzanya kegyképet Francin (Francini) Péter Pál Budán letelepedett észak-italiai származású kéményseprőmester készítette fogadalomból, hogy családjával együtt megmenekült az 1691–92-es pestisjárvány idején. Ma a kéményseprő Vértóknája (más néven Francin-, Kürtöseprő-kápolna) helyén a krisztinavárosi Havi Boldogasszony-plébániatemplom (1797) áll, oltárán a kegyképpel. Filiációi a budakeszi Makkos Mária, a pesti alkantari Szent Péter ferences templom kegyképe és a dunaföldvári ferences templom egykori kegyképe és a szeged-alsóvárosi ferences kolostor fogadalmi képe. Ld. Szilárdfy Zoltán: A magyarországi szentképek és szobrok tipológiája és jelentése. Különnyomat. Budapest, 1994.

¹¹ A rétegcsiszolatok Milica Stojanovic, a belgrádi Nemzeti Múzeum fizikusa készítette és fényképezte, ezúton is köszönet érte.

7. kép.
A bácsi kegykép
hátdoldala restaurálás előtt.

teleken¹² az ólom-fehérral történő festésmódról, valamint az átfestett felirat eredeti rétegéről lehetett adatokat kapni (10. kép). Infravörös felvételek a vörös alapozás miatt nem szolgáltak információval.

A kép konzerválása természetes (méhviasz és dammárgyanta) és szintetikus (PVAc vizes diszperziója) anyagokkal történt, ahogy azt a problémák igényelték. A döntések meghozatalához az ikonográfiai kutatások és anyagvizsgálati eredmények nagymértékben hozzájárultak. A legfontosabb kérdések a festett felület rekonstrukciójával és az átfestések eltávolításával kapcsolatban merültek fel. Elsősorban a rendhagyó módon megfestett és átfestett írástekerés esetében, melynél a röntgenfelvétel (10. kép) bizonyította, hogy azonos szöveg volt eredetileg is felírva, csak nagyobb betűkkel. A Re-i kegyképre utaló szövegrész viszont teljes egészében megsemmisült. Az eredeti réteg megőrzése érdekében kompromisszumos megoldás született. Szerencsére a festék és a korra jellemző vörös alapozóréteg csak a Szűzanya arca melletti területről mosódott le egészen a kézi szövésű vászonig, így gond nélkül rekonstruálni lehetett a tükörképéről. Az alsó sávban először szürke mellvédet festettek, majd a későbbi sérülések foltozása után feketére festették. Az írástekerésből vett festék-minta mikroszkópos keresztmetszet-csiszolata is ezt igazolta (11–12. kép). A festett réteg levédése (Nowotex lapok, karboxi-metil-cellulóz (CMC) és a hátdoldal tisztítása után a hordozót Palma Fa vízálló, poli(vinil-acetát) alapú ragasztóval élbe ragasztva és vászonintarziával kiegészítve, a festmény konzerválása viaszgyantával történt. A nátronpapír réteg közbeiktatásával dublír-vászonréteggel megerősített vászon a rovarkárosított vakkeret helyett új, ékelhető vakkeretre lett felfeszítve. A húzószél megerősítésénél Palma Fa vízálló ragasztó, Plextol, és CMC 1:1:1 keveréke került alkalmazásra.

¹² A röntgenfelvételek a szabadkai Diagnosztikai Centrumban Tomica Stantic készítette, ezúton is köszönet érte.

8. kép.
A lepergett festékréteg alól előtűnt vörös bóluszos alapozás.

9. kép.
A festékréteg állapota restaurálás előtt.

10. kép.
Röntgenfelvétel az írástekercsről, részlet.

11. kép.
Az írástekerésből vett minta mikroszkópos keresztmetszet-csiszolata igazolta, hogy a mellvédet feketére átfestették (az objektív 200x nagyítású).

12. kép.
Feltárási ablak a mell-
véden, részlet.

13. kép. A kegykép tisztítás és az átfestések eltávolítása után.

14. kép. A vörös alapozás hiányainak pótlása
tónusozott tömítőmasszával.

15. kép. A restaurált kegykép.

A tisztítás 4 rész butilacetát, 4 rész celloszolv, 1 rész hangyasav keverékével történt (13. kép). A vörös alapozás hiányainak pótlása tónusozott tömítőmasszával készült, a pigmentréteg rekonstrukciója a felület dammárlakkal való levédése után beilleszkedő olajretussal fejeződött be (14–15. kép). Az apró esztergált darabkákból össze-
ragasztott illetve szögelt díszkeret rovarfertőzésének megszüntetése szén-tetra-kloriddal, konzerválása Paraloid B72, 10%-os, nitrohígítás oldatával történt. Ezután következett a faanyag kiegészítése és a keret újrafestése fekete nitroalapú festékekkel. Eredetileg ehhez valószínűleg enyves kötőanyagú festéket használtak.

A bácsi Vérbűvölés fontos művészet- és művelődéstörténeti emléke a Habsburg Birodalom szentképkultúrájának, a Vajdaság egyedüli ilyen típusú kegyképe és bizonyítja, hogy a ferences rendnek milyen fontos festészeti valamint kultúraközvetítő szerepe volt, kolostorain keresztül a vidéket összekötötte a központokkal. Restaurálásával és a hozzá fűződő kutatásokkal elsősorban nem a múzeumban előírt tevékenységét végezte a szerző, mely a gyűjtemény megóvását, restaurálását írja elő, viszont a teljesen kutatatlan és publikálatlan témát intézményünkhöz köti az a tény, hogy térségünkben a szabadkai Városi Múzeum a magyar képzőművészeti anyag letéteményese.

Korhecz Papp Zsuzsanna

Festményrestaurátor művész

A Magyar Képzőművészeti Egyetem

Doktori Iskolájának I. éves hallgatója

Városi Múzeum

24000 Szabadka, Zsinagóga tér 3.

Tel.: +381-24-555-128

E-mail: korhecz.zsuzsi@gmail.com